

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2017. godini

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Beograd 2019

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Miomir Korać

Urednici

Ivan Bugarski
Vojislav Filipović
Nadežda Gavrilović Vitas

Priprema

Arheološki institut

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-6439-052-1

SADRŽAJ

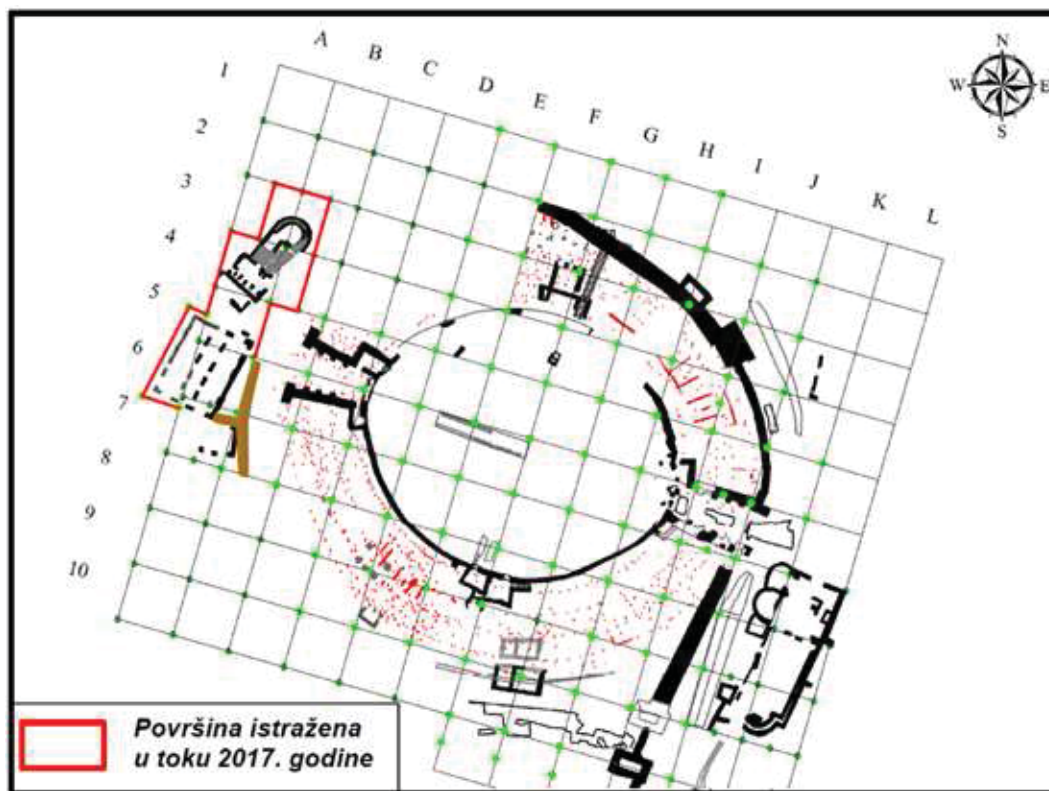
Redakcija, Uvod	5
Rukovodioci matičnih projekata, redakcija i saradnici Arheološkog instituta, Izveštaj o radu na matičnim projektima	14
Slaviša Perić, Olga Bajčev, Ružica Arsenijević, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Iskopavanja i konzervacija neolitskih kuća i keramičkih posuda na nalazištu Slatina – Turska česma u Drenovcu u 2017. godini	63
Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, Prljuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine	71
Vojislav Filipović, Aleksandar Bulatović, Arthur H. Bankoff, Wayne Powell, Ognjen Mladenović, Rada Gligorić, Andrea Mason, Jadar: Preliminarni rezultati kampanje 2017. godine	79
Ivan Vranić, Arheološka istraživanja lokaliteta Kale u Krševici 2017. godine	87
Bebina Milovanović, Nemanja Mrđić, Ivana Kosanović, Arheološka istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum) u 2017. godini	97
Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	109
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2017. godini	117
Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Istraživanja na lokalitetu Čair – castrum (Viminacijum) 2017. godine	125
Sofija Petković, Igor Bjelić, Dragana Vulović, Gordan Janjić, Nikola Radinović, Vrelo – Šarkamen, arheološka istraživanja, prezentacija i promocija 2017. godine	135
Stefan Pop-Lazić, Richard Miles, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Projekat Glac – istraživanja 2017. godine	143

Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2017. godini	151
Ivan Bugarski, Guido Heinz, Vujadin Ivanišević, Alexander Maas, Constanze Röhl, Rainer Schreg, Aleksandar Stamenković, Vladan Zdravković, Rekognosciranje šire okoline Caričinog grada u 2017. godini i snimanje rimskog rudnika u Lecu	159
Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, Ognjen Mladenović, Austrijsko-srpski projekat Praistorijski pejzaži u regionu Puste reke (Leskovac) - istraživanja 2017. godine	169
Dragan Milanović, Petar Milojević, Arheološka prospekcija donjeg toka Južne Morave u 2017. godini	173
Stefan Pop-Lazić, Sarah Craft, Vujadin Vujadinović, Maja Živić, Felix Romuliana – Gamzigrad: rekognosciranja 2017. godine	181
Josip Šarić, Preliminarni rezultati analiza okresanih artefakata sa lokaliteta Masinske njive	187
Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, Rezultati tipološke obrade keramičkog materijala sa prostora viminacijumske nekropole Više grobalja	191
Radmila Zotović, Posebne karakteristike proučavanja rimskih votivnih spomenika na teritoriji centralne Srbije	201

Snežana Nikolić, Arheološki institut Beograd
 Goran Stojić, Centar za nove tehnologije Beograd
 Milica Marjanović, Arheološki institut Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA PROSTORA ZAPADNO OD VIMINACIJUMSKOG AMFITEATRA U 2017. GODINI¹

Sistematska istraživanja amfiteatra, započeta krajem 2007. godine, izvođena su u kontinuitetu do sredine jula 2017. godine. Iskopavanja su vršena u okviru kvadratne mreže orijentisane severoistok–jugozapad, sa stranicama kvadrata dužine 10 m. Otkriven je najveći deo amfiteatra, dok je severozapadni deo tribina ostavljen za buduća istraživanja i primenu novih metodologija.

Slika 1 – Amfiteatar i površina istražena 2017. godine

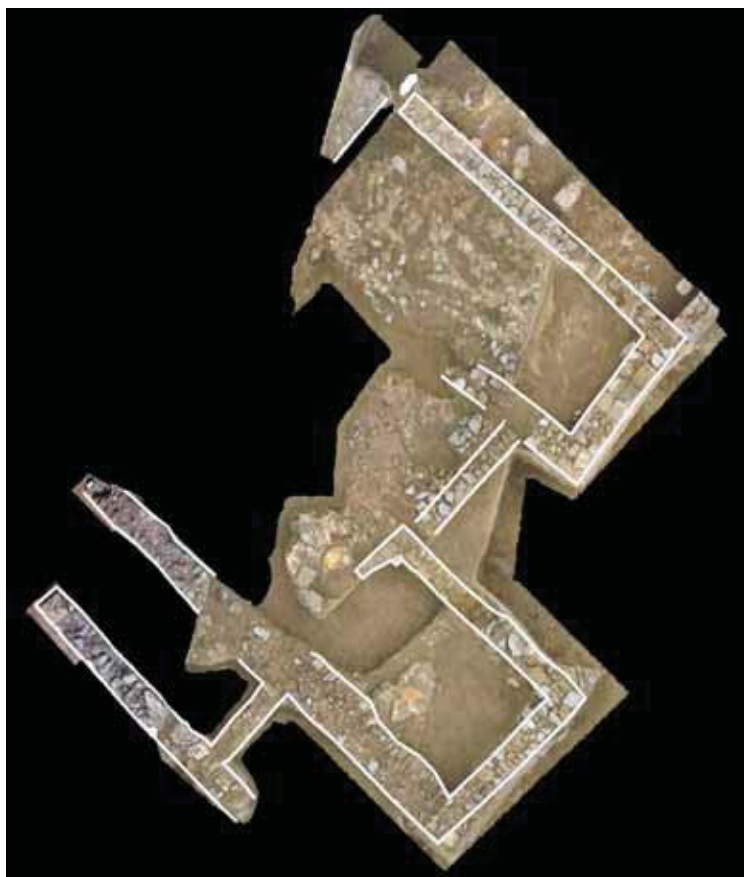
¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu IRS – Viminacium, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GIS-a, digitalizacije i 3D vizualizacije (III 47018) Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Pored samog objekta, istražena je i površina oko amfiteatra, u okviru koje su otkriveni delovi severnog i istočnog gradskog bedema, istočna kapija grada sa dvema pravougaonim kulama, kao i ulica koja je vodila od kapije prema gradu. Uz istočni bedem istražen je i odbrambeni rov, a istočno od njega dva objekta sa apsidama (sl. 1).²

Iskopavanja na prostoru zapadno od amfiteatra započeta su 2016. godine, sa namerom da se otkrije prilaz zapadnom ulazu u objekat. U okviru kvadratne mreže (kvadrati A–B/3-7) otkriveno je nekoliko objekata, koji pripadaju različitim periodima, od kraja 1. do početka 5. veka (Nikolić *et al.* 2018). Cilj iskopavanja u 2017. godini bio je da se objekti istraže u potpunosti, zbog čega je bilo neophodno da se postojeći iskop proširi ka zapadu, prostoru koji nije obuhvaćen kvadratnom mrežom. Proširenje trapezaste osnove otvoreno je uz zapadne profile kvadrata A/5-7 (sl. 1).³

Objekat od suhozida

Zidovi istraženi u prethodnoj kampanji (kvadrati A/4-6), kao i oni otkriveni u okviru proširenja (kvadrati A/5-7), nalaze se zapadno od ulaza u amfiteatar, neposredno ispod površinskih slojeva. Građeni su u tehnici suhozida, od različitih materijala, među kojima su neki sekundarno korišćeni – poput delova skulptura, arhitektonske plastike, žrvnjeva i mermernih ploča sa natpisima. Zidovi neujednačenih širina, očuvani u visini do 0,50 m, formiraju nekoliko prostorija objekta čiji gabarit i izgled, usled nedovoljne sačuvanosti i nepotpune istraženosti (zidovi zalaze u profile), nije moguće odrediti (sl. 2). Na osnovu stratigrafije i pokretnog arheološkog materijala, objekat se datuje u kraj 4. i početak 5. veka i pripada najmlađoj fazi izgradnje na prostoru amfiteatra i okoline (*cf.* Nikolić *et al.* 2018: 62–63).

Slika 2 – Objekat od suhozida, zapadno od ulaza u amfiteatar

² Rezultati dosadašnjih istraživanja amfiteatra objavljeni su u više radova: Nikolić, Bogdanović 2015; Bogdanović, Nikolić 2017; Nikolić *et al.* 2018; Bogdanović, Jevtović 2018.

³ Iskopavanja u organizaciji Arheološkog instituta trajala su od marta do decembra 2017. godine, pod rukovodstvom M. Koraća. Stručnu ekipu činili su Snežana Nikolić, Goran Stojić, Milica Marjanović i Željko Jovanović, uz povremeno učešće arheologa iz inostranstva.

Objekat sa apsidom

Severozapadno od ulaza u amfiteatar (kvadrati A–B/3-4), istražen je objekat sa apsidom, otkriven tokom prethodne kampanje. Orijehtisan je severoistok-jugozapad i građen u tehnici suhozida od ređanog kamena i ulomaka opeka (sl. 3). Još ranije je ustanovljeno da dužina objekta iznosi 16 m, a širina do 7,35 m; širina zidova je 0,45-0,50 m, a očuvani su u visini od 0,25 do 0,60 m. U njegovom južnom delu nalazi se pravougaona prostorija, približne orijentacije severozapad-jugoistok i površine 7,35 m x 5 m, u kojoj je otkriveno sedam većih, podužno postavljenih kvadera od krečnjaka. Na kvaderima i oko njih vidljivi su tragovi intenzivnog gorenja. Podužna,

Slika 3 – Objekat sa apsidom i objekat sa stupcima, iz vazduha

severna prostorija, čiji je istočni zid većim delom devastiran, orijentisana je u pravcu severoistok-jugozapad. Njene dimenzije iznose 11 m x 6,75 m. Podnica prostorije je od hidrostatičkog maltera. Na severnom kraju je završena apsidom, unutar koje je, na udaljenosti od 0,20-0,25 m otkrivena još jedna apsida. Uloga druge apsida nije jasna: budući da nema drugih indicija, može se samo pretpostaviti da pripada nekom starijem objektu, ili pak starijoj fazi građevine. Kroz središnji deo prostorije pruža se centralni kanal hipokausta, dužine 5,70 m, širine 0,90 m i visine

1 m, sa sedam stubića od opeka, manjih blokova krečnjaka i jednom keramičkom vodovodnom cevi. Stubići hipokausta su na međusobnom rastojanju od 0,20-0,30 m, a očuvani su do visine od 1 m. Dno kanala je izvedeno od nabijenog, sitno lomljenog škriljca i manjih ulomaka opeka. Pokrivač su činile opeke većih dimenzija, dok je južni kraj kanala bio pokriven kamenom pločom ispod koje se nalazio otvor ka južnoj prostoriji, u kojoj se nalazilo ložište. Kao što je opisano u prethodnom izveštaju, od centralnog kanala se ka istoku izdvaja manji bočni kanal (Nikolić *et al.* 2018: 64–65). Iskopavanjima 2017. godine je potvrđeno da je objekat izgrađen u drugoj polovini 3. veka, najverovatnije u vreme vladavine cara Aurelijana. Uočeno je više faza izgradnje i korišćenja objekta, koji je bio u upotrebi do početka 5. veka. Usled stanja očuvanosti nije moguće utvrditi namenu građevine, ali se može pretpostaviti da je služila za stanovanje.

Objekat sa stupcima

U okviru proširenja kvadrata A/5-7, istražen je zapadni deo objekta sa stupcima, čiji je veći deo otkriven u prethodnoj kampanji. Objekat, koji se nalazi zapadno od ulaza u amfiteatar, a južno od objekta sa apsidom, pravougaone je osnove, dimenzija 15 m x 13 m i čini ga 26 stubaca (sl. 4). Stupci su raspoređeni u četiri paralelna niza orijentacije jugozapad-severoistok, na međusobnoj udaljenosti od 3,50 m, odnosno 2,40 m. Na severnoj i južnoj strani objekta, stupci su postavljeni upravno. Pravougaone su osnove, dimenzija 1,40 x 0,80 m. U nadzemnom delu, koji je očuvan do 0,60 m, građeni su od horizontalno postavljenih opeka vezanih malterom, dok su temeljnu zonu u gornjem delu činili ulomci opeke i škriljca vezani malterom, a u donjem komadi opeka i škriljca nasuti peskom. Prostor između perimetralnih nizova stubaca je u kasnijoj fazi bio ispunjen zemljom, lomljenim škriljcem i ulomcima opeka.

Slika 4 – Objekat sa apsidom i objekat sa stupcima, pogled sa severa

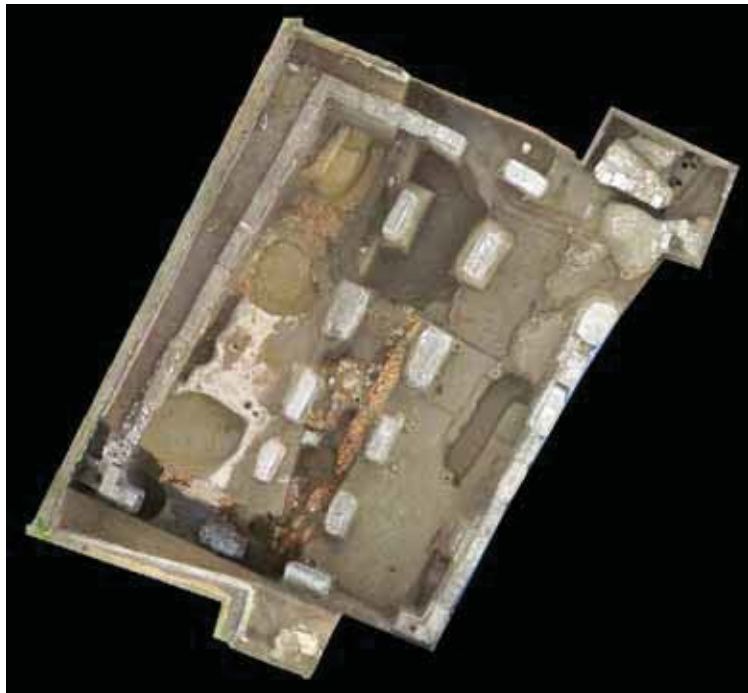
Ispuna je bila zalivena krečnim malterom, da bi preko te nivelacije i stubaca bio podignut zid od horizontalno ređanih opeka vezanih malterom. Između stubaca je otkriveno nekoliko površina sa tragovima gorenja koje su bile oivičene opekama (cf. Nikolić *et al.* 2018: 65–66).

Objekat je bio izgrađen u prvoj polovini 3. veka i korišćen je do samog kraja tog stoleća. Unutar građevine uočavaju se pregradnje – zidovi podignuti između stubaca. S obzirom na vreme izgradnje i položaj, izvesno je da je objekat bio povezan sa dešavanjima u amfiteatru, ali nam njegova tačna namena ostaje nepoznata. Sa dosta slobode možemo da pretpostavimo da su u njemu držane životinje koje su korišćene u spektaklima.

Ispod temeljne zone stubaca otkriveno je 12 ukopa, nad kojima je nakon zatrpavanja bila podignuta opisana građevina. Ukopi su različitih oblika i dimenzija, a hronološki se mogu opredeliti u 2. vek, nakon nivelacije objekta od crvenke čije su zidove mestimično devastirali.

Objekat od crvenke

Ispod zapadne polovine objekta sa stupcima istraženi su zidovi građeni od lomljene crvenke, ukopani u zdravicu, koji predstavljaju temeljnu zonu objekta orijentisanog pravcem jugozapad-severoistok (sl. 5). S obzirom da je otkriven samo istočni deo građevine, dimenzija 8,10 m x 6,60 m, i da su zidovi oštećeni pomenutim ukopima, nije moguće odrediti njen gabarit, izgled ili namenu. Ostaje nepoznato i da li je nadzemni deo objekta takođe bio zidan od komada crvenke. Na osnovu stratigrafije i sporadičnih nalaza keramike, objekat se datuje u kraj 1. i početak 2. veka. Na osnovu položaja i vremena izgradnje, pretpostavljamo da je bio u vezi sa dešavanjima u amfiteatru, u njegovoj starijoj fazi.

Slika 5 – Objekat sa stupcima iznad objekta od crvenke, fotogrametrijski model u ortogonalnoj projekciji

Površine sa malterom i rov sa nizom rupa

Zapadno od ulaza u amfiteatar, neposredno uz severoistočni ugao objekta sa stupcima, ispod njegove temeljne zone a iznad zdravice, otkrivene su malterne površine u kojima se mestimično javlja usitnjena opeka (kvadrati A–B/4-5). Pravougaonog su oblika, orijentacije jugoza-

Slika 6 – Rov sa nizom rupa, pogled sa severa

pad-severoistok i pružaju se u pravcu objekta sa apsidom, zalazeći ispod njegovog istočnog zida. Uz njihovu istočnu ivicu nalazi se plići rov sa vertikalnim stranama, ukopan u zdravicu (sl. 6). Rov je istražen u dužini od 20,50 m, njegov južni deo se nalazi na prostoru iznad kojeg je podignut objekat sa stupcima, dok severni kraj zalazi ispod objekta sa apsidom. U rovu je otkriven niz od 32 rupe za drvene grede na nejednakim rastojanjima. Rupe su kvadratne ili pravougaone osnove, dimenzija od 0,20 m x 0,12 m do 0,30 m x 0,20 m. Malterne površine i rupe za grede mogu se dovesti u vezu sa zapadnim ulazom u stariji, drveni amfiteatar.

* * *

Pored opisanih objekata, otkriveni su i brojni pokretni nalazi. Dok u najstarijim horizontima, s kraja 1. i početka 2. veka, pored malobrojnih keramičkih posuda i životinjskih kostiju ima tek nekoliko novčića, iz slojeva opredeljenih od 2. do sredine 3. veka potiče najbrojniji i najraznovrsniji materijal. Najčešće se javljaju različiti tipovi keramičkih lampi, među kojima je zanimljiv primerak sa tri ušice (sl. 7). Jedinstvene nalaze predstavljaju keramički teg, ukrašen nizovima

Slika 7 – Keramički nalazi

Slika 8 – Koštane igle i zlatna spatula

uboda, kao i spatula od zlata. Nalažene su i koštane igle za šivenje i ukosnice, kao i predmeti od bronzne, uglavnom fibule i igle za šivenje (sl. 8). U kasnoantičkim horizontima je znatno više predmeta od gvožđa, najčešće alatki, a pored njih se javljaju i lampe od keramike, uglavnom maslinasto gledošane. Istraživanja 2017. godine su potvrdila da je prostor zapadno od amfiteatra bio korišćen od treće četvrtine 1. do početka 5. veka.

Bibliografija:

Bogdanović, Nikolić 2017 – I. Bogdanović, S. Nikolić, In the Beginning There Was a Timber Construction... The Wooden Amphitheatre of Viminacium, in: F. Mitthof, G. Schörner (eds), *Columna Traiani. Traianssäule – Siegesmonument und Kriegsbericht in Bildern. Beiträge der Tagung in Wien anlässlich des 1900. Jahrestages der Einweihung, 9.-12. Mai 2013*, Wien 2017, 87–94.

Bogdanović, Jevtović 2018 – I. Bogdanović, Lj. Jevtović, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2016. godini*, Beograd 2018, 55–60.

Nikolić, Bogdanović 2015 – S. Nikolić, I. Bogdanović, Recent excavations on the amphitheatre of Viminacium (Upper Moesia), in: L. Vagalinski, N. Sharankov (eds.), *Limes XXII. Proceedings of the XXIInd International Congress of Roman Frontier Studies held in Ruse, Bulgaria (September 2012)*, Sofia 2015, 547–555.

Nikolić et al. 2017 – S. Nikolić, Lj. Jevtović, G. Stojić, D. Rogić, Arheološka istraživanja prostora viminacijumskog amfiteatra u 2015. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2017, 62–70.

Nikolić et al. 2018 – S. Nikolić, G. Stojić, M. Marjanović, Arheološka istraživanja prostora zapadno od viminacijumskog amfiteatra u 2016. godini, u: I. Bugarski, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović (ur.), *Arheologija u Srbiji. Projekti Arheološkog instituta u 2015. godini*, Beograd 2018, 61–69.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2017"(082)(0.034.2)

902.2(497.11)"2017"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2017. godini / urednici Ivan Bugarski, Vojislav Filipović, Nadežda Gavrilović Vitas. - Elektronsko izd. - Beograd : Arheološki institut, 2019 (Beograd : Arheološki institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 10. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-052-1

a) Археолошки институт (Београд) -- Истраживања -- 2017 -- Зборници б)
Археолошка истраживања -- Србија -- 2017 -- Зборници

COBISS.SR-ID 281039372